AKTIVĀS MĀKSLAS

KURMJA CIRKULĀCIJA HAOSĀ

M. Bogustova un G. Kajena foto.

NSR Darbnīca tiekas ar Braunungsstudio Malaria.* Izstāde «Kurmis ālā». Koncepcija: Imants Žodžiks, Hardijs Lediņš, Juris Boiko. Lāzeru instalācija: Imants Žodžiks, Aigars Sparāns, Rūdolfs Pipkalējs. Scenogrāfiskās instalācijas: Hardijs Lediņš, Dace Lediņa, Juris Boiko, Māris Subačs, Māris Bogustovs. Ripora plastika, zīmes: Juris Nikiforovs, Rūdolfs Pipkalējs. Mūzika: NSR Darbnīca. Skaņa: Leo Lapiņš, Uldis Liepa, Johanness Maria Bekš (Rietumberline) — gleznas — *Xerox* uz eļļas un tušas. *Performance*: Braunungsstudio Malaria, East Bam — West Bam, Kurts Karts, «Dismomforts». Akcija: NSR Darbnīca, teātris studija Nr. 8. Vēl — Ingas kvartets «19 gadi».

kai leksikas paradoksu rotaļa? Un kā saprast līdzību par kurmi ālā? Saubas un nenotelktība, kam grūti atrast kādu loģisku attaisnojumu, nejaušības un pārpratumi, kas pēkšņi dezorganizē stabilas, rūpīgi konstruētas sistēmas darbību, — vai tā nav pati daba, dabas autopoētiskais pašregulācijas mehānisms, kas ģenerē aptuveniba kā nepieciešamu reālitātes komponentu? Izstāde «Kurmis ālā», kuras pamatā likts šis pēdējais jautājums, aplūkojama kā Aptuvenās mākslas izstādei Zinību namā 1987. gada aprīlī paralēla akcija.»

Sāds ievadteksts sagaidīja apmeklētājus (lūgtus viesus), kuri janvāra beigās ieradās Austrobežu mākslas muzejā Velvju zālē. Kopš izstādes jau aizritējis kāds laiks, tagad varam mierīgāk atskatīties uz notikušo, mēģināt iekļaut to kaut kādā sistemātiką, izprast. Tieši tāpēc kādudien satikās viens no izstādes organizatoriem **Hardijs Lediņš** un mākslas kritiķis **Pēteris Bankovskis.** Viņu sarunas fragmentus publicējam. Kaut arī šodien ir pirmais aprīlis, vismaz daļu no šeit teiktā varat ņemt nopietni.

P. B.: — Ierobežota telpa, tāda, kurai no visām pusēm mācas virsū kustīgas sienas, tāda telpa, kurā cilvēka «Es» ir pilnīgi vientuļš. Tātad līdz ar to — bailes no tukšās, kustīgās telpas. Un mākslas telpa vai tāda, kurai varētu būt kāds sakars ar mākslu, — tēlu, rēgu, nojausmu apdzivota telpa. Šādas pārdomas radās sakarā ar jūsu grupas veidoto izstādi — pasākumu «Kurmis ālā» — šoziem. Varbūt šis loks, kurā ietverta arī pretdabrības, baiļu pārvarēšanas ideja, lai ir pirmais priekšlikums interpretācijai.

H. L.: — Mēs gan par tādu — klaustrofobisku — ievirzi nebijām domājuši. Domāju gan, ka tikpat labi šai gadījumā varētu runāt par baiļēm no diskrēti apdzivotas telpas — kad cilvēks tiek konfrontēts ar negaidītām, ieprieksēj neparedzamām parādībām. Teiksim — cilvēks noklūst ārkārtējā situācijā: zem kājām kaut kas sprāgst vai arī pēkšņi top redzami putekļi uz viņa apģērba... Es nezinu, kā ir labāk — vai bēgt no tukšuma un ierasties mūsu piedāvātajā telpā, vai bēgt no tās atpakaļ uz tukšumu.

P. B.: — «Kurmis ālā». Prātā nāk jūsu iepriekšējie veikumi, piemēram, «Vējš vitolos», kur netrūka tiešu asociāciju ar slaveno K. Greiama bērnu romānu, kur viens no galvenajiem varoņiem arī ir kurmis. Vai varam runāt par sakarībām, pēctecību?

H. L.: — Tiekas saistības nav. Bet saistība ir ar kādu literāru darbu, ko mēs ar Juri Boiko sarakstījām septiņdesmito gadu beigās. Tur darbojās viens no kurmjiem, bija vesela leģenda par šo kurmi. Tas darbs saucās «Kurmis ziemā». Mūsu izstāde arī notika ziemā, velves muzeja zālē radīja literāru asociāciju ar alu, tāpēc izvēlējāmies izstādei šādu poētisko nosaukumu. Taču tas bija tikai tāds blakuslimenis, kas nepavisam neierobežoja interpretācijas iespējas.

P. B.: — Vai kurmim viņa dzīve ārkārtīgi smalki izstrādātajā pazemes alu sistēmā nav tikpat nozīmīga kā dievam — tā bezgalīgajā pasaules izplatījumā?

H. L.: — Kurmis dzīvo tikai pazemē. Tur ir viņa «Dieva auss».

P. B.: — Laikmetīgās, ar mākslu saistītās izpausmes līdzīgi mēdzam dēvēt par internacionālām, liedzot tām jebkādu saiņgumu ar konkrētas tautas mentalitāti. Vai kurmja izjūta arī ir internacionāla?

H. L.: — Kurmis, kā zināms, ir dzīvnieks, kas ir izplatīts no Rietumeiropas līdz pat Austrumsibīrijai, dzīvo arī Ziemeļamerikā. Ja nemaldos, vienīgā vieta Eiropā, kur viņa nav, nezkāpēc ir Īrija. Tā kā kurmis ir visnotal internacionāls dzīvnieks.

P. B.: — Tātad var teikt, ka arī pasākums «Kurmis ālā» bija internacionāls?

H. L.: — Vēl jo vairāk tāpēc, ka tajā piedalījās arī mākslinieki no Rietumvācijas un Rietumberlīnas.

P. B.: — Kurmi mēs bieži izlēlojamies kā dzentlmeņi, kas tērpies samta frakā. «Dzentlmeņa» sindroms — vai tam ir kāda saistība ar jūsu izstādi?

H. L.: — Saistība izveidojās pati no sevis, jo tas bija pasākums izvēlētai publikai, būtībā slēgts pasākums. Publikai, kas sevi uzskata par pietiekoši solīdu un reprezentatīvu.

P. B.: — Mums ir mācīta kustība pa spirāli, bet visu laiku notiek arī kustība pa apli. Dažā ziņā esam pa apli atgriezušies pie pirmsākumiem, pie vajadzības pēc sinkrētiskām kultūrizpausmēm, kādas bija (tā mums šķiet) raksturīgas pirmatnējai sabiedrībai. Tā man gribējās domāt, vērojot «Kurmi ālā».

H. L.: — Manuprāt, kustība, attīstība nerisinās ne pa spirāli, ne pa apli. Norisinās kaut kāda cirkulācija, līdzīga kādam termodinamiskam procesam. Mēs šo procesu nevaram kontrolēt. Šis cirkulācijas rezultātā dažādi slāņi un segmenti vai nu sajaucas, vai atdalās cits no cita. Domāju, ka tieši šī cirkulācija nosaka mūsdienu mākslas aktualitātes. Šī kustība ir analoga zemeslodes atmosfēras procesiem.

P. B.: — Es sinkrētismu minēju kā apzīmējumu tam, ka vienā tēlainī rituālā struktūrā apvienojas viss — gan kermeniski plastiskās izpausmes, gan vizuāli iluzorie elementi, gan viss pārējais.

H. L.: — Tas tā varētu būt. Lai gan katrs mūsu pasākumu var interpretēt citādāk, un es negribētu īpaši akcentēt kaut kādas pirmatnējās izpausmes. Tai pašā laikā nenoliedzu, ka tādas asociācijas varēja rasties.

P. B.: — Lietojot vārdu «pirmatnējs», es cenšos uzsvērt domāšanas dziļākos, pat «aiz — domāšanas» slāņus, arhetipisko varbūt.

H. L.: — Tu domā kolektīvo zemapziņu?

P. B.: — Kaut vai tā. Tāpēc man gribas pajautāt, kā, šādi spriežot, tu varī izskaidrot lāzertehnikas klātbūtni izstādē. Šī aparatūra paredzēta pavisam citām vajadzībām, ar mākslu tai tas nekāda sakara.

H. L.: — Pasaules praksē gan ir ļoti daudz piemēru, kā lāzerus izmanto mākslā. Pie mums tos līdz šim izmantoja galvenokārt tikai diskotēkās. Bet, tā kā ar to nodarbojas vishiežāk tehniski virzīti cilvēki, tad viņu darbība pa lielākai daļai aprobežojas ar dažādu tehnisko efektu demonstrācijām. Mēs šo aparatūru izmantojām tā, kā mums gribējās, un var teikt, ka Latvijas mērogā šāds lāzeru lietojums ir kaut kas jauns.

P. B.: — Lāzeri kā gaismas daļiņu koncentrēšanas un izmantošanas veids brīvā sarunā var tikt nosaukti par vienu no telnokrātu ieročiem cīņā pret enerģijas entropiju. Taču jūsu darbiņa Velvju zālē daudzbrīd entropiju nevis mazināja, bet pastiprināja...

H. L.: — Sakarā ar jaunākajām sinerģētiskajām atziņām šāda entropija ir pat vēlama, jo dažādas sarežģītas sistēmas, arī sociālās un mākslinieciskās, to attīstībai nosaka nevis kārtības pakāpe, bet gan haoss, kādā atrodas šīs sistēmas. Attīstība virzās no haosa ar pašorganizēšanās palīdzību uz kaut kādu sistēmu, kas ir nākamā haosa sākums.

P. B.: — Tā spriežot, tu atgriezies pie manis jau minētajiem pirmatnējiem mākslas sākumiem. Grieķu mitoloģijā arī — sākumā bija haoss.

H. L.: — Diemžēl mūsu kibernētiskie priekšstati, kādus tos mēca kopā, nu, sešdesmitajiem gadiem, ir tādi: ka jebkurā sistēmā, lai tā darbotos, ir nepieciešama stingri izteikta kārtība. Taču sinerģētika liek revidēt klasiskos kibernētiskos priekšstatus. Un izrādās, haosam un entropijai ir būtiski svarīga nozīme, lai pāriešām veidotos kaut kāda cirkulācija sistēmā, piemēram, mākslā.

P. B.: — Kas ir sinerģētika?

H. L.: — Cītēju tehnisko zinātņu kandidātu Georgiju Andriksonu. Viņš raksta: «Sinerģētika pēta pašorganizētības rašanās un attīstības procesus sarežģītās jebkurās dabas fizikālās, ķīmiskās, bioloģiskās, ekonomiskās, sociālās un citās sistēmās.» Viens no būtiskiem sinerģētiskiem priekšstatiem ir šāds — nelīdzsvarotība ir kārtības avots, stipra nelīdzsvarotība ir nepieciešams pašorganizēt paedušo cilvēku mākslu, neesot nekāda konflikta. Soreiz mēs daža gadījumā apzināti gājām uz «izsalkušo cilvēku» mākslas izpausmēm. Tas pirmkārt. Otrkārt, tā kā Velvju zālē salasījās samekrā elitāra publika, kura ieguva iespēju izstādi apmeklēt, pateicoties saviem kontaktiem un informētībai, kamēr lielākā sabiedrības daļa par to vispār neko nezināja, mēs uzskatījām, ka par šādu privilēģiju kaut kas ir jāmaksā. Tādēļ arī daži varbūt dabūja ciest.

P. B.: — Par elitārismu. Vai nav tā, ka ap šādiem, it kā elitāri domātiem pasākumiem pulcējas tāda pseidoelite, snobu sabiedrība?

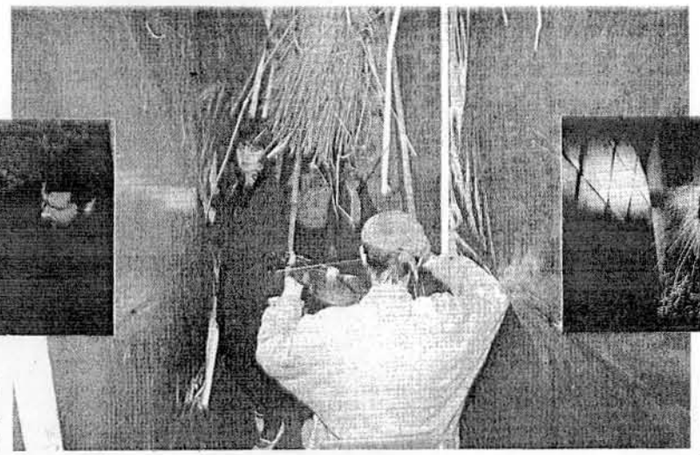

H. L.: — Nu, es tā kā mēģināju izvairīties no šā vārda, bet man nākas tev piekrist.

P. B.: — Vēroju tur tos jauniešus, kas bija nez no kurienes radušies — speciālos tērpos, ar speciālu sejas izteiksmi un izturēšanās manieri. Likās, dažam galvenais bija eksponēt pašiem sevi uz jūsu fona.

H. L.: — Manuprāt, katrs izstādē uzvedās tā, kā viņš sevi ir ieprogrammējis. Piemēram, Kaseles izstādē «documenta» organizētāji sūdzējās, ka publika piesaistot daudz vairāk uzmanības nekā pāši mākslas darbi — ar savu apģērbu, izturēšanos, manierēm. No vienas puses, sašutums varbūt ir pamatots, bet no otras — tāda izrādīšanās it kā atsvaidzina mākslas procesus.

P. B.: — Mākslas process... Vai tu vari spriest par to, kāds sakars tavām un NSR Darbnīcas aktivitātēm ir ar vispārējiem kultūrprocesiem šeit Latvijā?

H. L.: — Man par to ir grūti runāt, jo es atrodos šīs darbnīcas iekšpusē. Vajadzētu saistību vērtēt kādam no malas. Bet, pateicoties starptautiskiem kontaktiem, man zināms, ka atsevišķi mūsu darbības aspekti sasaucas ar aktualitātēm ārzemēs. Tas mums ir diezgan liels gandarījums un mudinājums virzīties tālāk šādā virzienā.

P. B.: — Skolā jau esam mācījušies, ka materiālās ražošanas līmenis kaut kādā mērā nosaka apziņas līmeni. Un ir skaidrs, ka ražošanas līmenis Latvijā un, teiksim, VFR vai Amerikas Savienotajās Valstīs ir diezgan atšķirīgs. Vajadzētu būt arī atšķirīgam sabiedriskās apziņas līmenim. Ja mākslas aktivitātes sasaucas ar attiecīgām aktivitātēm citur pasaulē, to saturam tomēr ir jābūt citādām.

H. L.: — Šķiet, tu pārāk stingri turies materiālisma pozīcijās. Kā jau teicu, sabiedrības garīgo (arī mākslas) procesu attīstība ir cirkulācija, līdzīga zemeslodes atmosfēras procesiem. Un, tā kā mēs visi esam saistīti savā starpā ar atmosfēras palīdzību, man šķiet, ka ari gara saikněs materiālo priekšnoteikumu nozīme nav tik liela, ka varētu likties, ja balstītos tikai uz marksisma un citām materiālistiskajām teorijām.

P. B.: — Un tomēr. Iedomājies, ka labi uzkoptā, materiāli pārbagāti dzīvojošā sabiedrībā konkrēta mākslinieku grupa nodarbojas ar kādām, pat kontrkulturālām akcijām, eksponējot netīrību, nekārtību, haosu, velkot gan par postmodernismu latviešu glezniecībā, gan arhitektūrā, ļoti iespējams, ka arī mūzikā.

P. B.: — Sogad jūsu izstādes «Kurmis ālā» laikā Rīgā uztvērējs ari Rietumberlīnes gleznotājs Diters Mazurs, kurš nu nevar teikt, ka neko pasaulē nebūtu redzējis. Būtībā tradicionāla virziena gleznotājs. Un viņš kādā sarunā man teica, ka jūsu darbībai izstādē neesot nekā kopīga ar plastiskajām mākslām vispār. Taču vairāms dalībnieku tur bijī diplomēti «speciālisti» — arhitekti, kādi mākslinieks u. c.

H. L.: — Nav jāmeklē līdzības formā, izteiksmes līdzekļos, bet gan mākslas garīgajā saturā. Ja mēs lietojam samērā sarežģītu tēlu sistēmu, kas brīžiem pārklājas, brīžiem izzūd, dojot mākslas tēlu no šo «antielementu» rekombinācijām. Mīnētajā sabiedriskajā vidē to ari uztvertu kā antiestētisku, tēlainī kritisku struktūru. Bet mūsu apkārtnē, kur haoss ir vispārizplatīta parādība, mes mākslinieka darbību tādā virzienā varam pat nepamanīt.

H. L.: — Nē, mēs varam antiestētisko esību parādīt vēl saasinātāku. Jebkurā gadījumā iespējams saasināt, pat līdz galējībām, absurdam.

P. B.: — Tomēr — uztvere «šeit» un «tur» laikam gan ir atšķirīga...

H. L.: — Ir jēdzieni, no kuriem cilvēks apziņā cenšas izvairīties, piemēram, nāve. Un tas ir neatkarīgi no sabiedrības organizācijas pakāpes un ekonomiskās bāzes. Ir vispārcilvēciskas vērtības — gan pozitīvas, gan negatīvas. Tieši to klātbūtne arī nosaka kvalitāti. Vizuālās izteiksmes veids, materiālie aspekti ir tikai līdzekļi, lai nonāktu pie šīm garīgajām vērtībām.

P. B.: — Atgriezīsimies vēl pie izstādes «Kurmis ālā». Cik tālu tev un taviem līdzbiedriem ir svarīgs redzams un notēkošā vārdisks izskaidrojums? Piemēram, pirmajā zālē bija tie piekārtie, dažādie «mūzikas instrumenti», kas skanēja sabalsis ar trio «Diskomforts», ar Ingu, ar Robertu, ar Maksimiliānu. Un vēl visas tās darbiņas. Jebkuru no mirkļiem un sabalsim, kas tur bija, var atdalīt un sākt vairāk vai mazāk spekulativi izskaidrot. Tev svarīgs šāds skaidrojums?

H. L.: — Man galvenais ir, lai tur veidotos kaut kāda atmosfēra. Tālākie, detalizētie skaidrojumi ir atkarīgi no katra pasa. Cik viņš to vēlas.

P. B.: — Jautāju to tāpēc, ka man šķiet, ka mūsdienu postmodernajā kultūrsituācijā viennozīmīgo definīciju laiks ir beidzies.

H. L.: — Es tev piekrītu.

P. B.: — Vai nav tā, ka gan cilvēka, gan tautu, gan sociālo sistēmu attīcībās diezgan noteicošs ir tāds īpatnējs «slīdamības» princips? Varam definēt tā vai šītā, bet nekas no tā nemainās, process turpinās. Te nu ir tā tevis nosauktā «cirkulācija».

H. L.: — Vēl pavisam nesen bija (varbūt ari tagad ir) tendence zīmēt tādas skaistas, regulāras, simetriskas shēmas ļoti sarežģītam parādībām, piemēram, kultūrai, vai šaurākām sfērām — mākslai, arhitektūrai, radošam procesam. Šādas shēmas mēdz būt uzbūvē skaistas: visādi apļi, kvadrāti... viss tiek pakļauts šai skaistajai formai. Kaut gan faktiski visi kontakti un saites starp dažādiem elementiem atrodas kustībā, reizēm saskaras, reizēm ne. Un es domāju, ka šādas kultūrattiecības nevar stādīties priekšā ne grafiski, ne literāri. Tas attiecas ari uz postmodernās situācijas

nāt gan par postmodernismu latviešu glezniecībā, gan arhitektūrā, ļoti iespējams, ka arī mūzikā.

P. B.: — Tātad atkal tuvojamies mākslu kopības, sinkrētisma idejai. Vai šī kopība, tēlainības *«overlapping»* elementi galvenokārt nekalpo ilgu laiku nolieglā eksistenciālā cilvēka apjukuma, baiļu, neziņas izziņāšanai?

H. L.: — Eksistenciālā cilvēka sajūtas pie mums ir pastāvējušas jau sen, tikai šobrīd beidzot tām ir atļauts izpausties plašās auditorijas priekšā. Eksistenciālie konflikti mūsu sabiedrībā nepavisam nav vājāki, dažkārt pat krietni spēcīgāki, nekā tas ir Rietumos.

P. B.: — Atgriežoties pie pašā sarunas sākumā minētas telpas problemātikas. Vai patlaban aizvien biežāk sastopamās aktīvo mākslu izpausmes (vienalga kādā sveša vai pašu vārdā tās saucam) kaut kādā ziņā palīdz cilvēkam apzināties to dzīves telpu, kas viņam ir atvēlēta?

H. L.: — Ir strikti jānodala dzīves telpa (mājoklis) no uzvedumtelpas. Tiesa, mūsu izstādē «Vējš vitolos» pirms dažiem gadiem bija izstādes telpa, ko varēja identificēt ar mājokli, vismaz daži apmeklētāji tā izteicās. Bet tas ir izņēmums. Šobrīd, kad veidojas postmoderna pleja — radīt kaut ko konkrētā šai vietai un šim laikam — šī izjūta ļauj vieglāk sadzīvot ari ar izstādes uzvedumtelpu. Mēs visi labi zinām, kā tika un tiek būvēti, piemēram, muzeji. Bet uzveduma (performance) telpa var attīstīties jebkur: uz kāpnēm, tuneli, bēniņos, katrā situācijā pielāgojoties telpas raksturam. Izstādē «Kurmis ālā» mēs vadījāmies tieši no šīs koncepcijas — mums ir dota konkrēta telpa, kurai tad bija jārada jauna — uzvedumtelpa.

P. B.: — Varbūt var teikt tā — tu strikti šķir iziski determinēto telpu no gara telpas?

H. L.: — Ir starpība, tīri psiholoģiska starpība. Cilvēkam eksistē vairāki psiholoģiskās telpas līmeņi, sākot ar viņa ādu un ar tādu kā psiholoģisko burbuli ap cilvēku, beidzot ar sabiedriskajiem līmeņiem. Fiziskās, materiālās telpas līmeņi bieži vien neatbilst garīgās telpas līmeņiem — vispārizplatīta situācija. Un es neticu, ka pilnīga abu telpu sakritība maz ir iespējama. Tas ir tāls ideāls, ar ko, protams, jārēķinās, taču praktiski tas nav sasniedzams.

P. B.: — Vēl pēdejais jautājums. Vai jūsu izstādi «Kurmis ālā» nevar uzskatīt par tādu kā pallaban visur pasaulē izplatīto *multimedia-show* hipertrofētu variantu?

H. L.: — Līdz hipertrofijai vēl tālu. Izstādē nebija, piemēram, video, nebija kinētisku objektu, varēja būt, bet nebija gaidījuma rakstura skaņu ģeneratoru un vēl daudz kā cita. Bija kaut kāds viens piesātinājuma līmenis, bet tas katrā ziņā nav galējais līmenis.

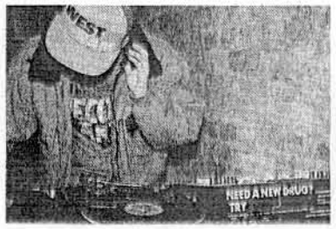

---

* Vācu mākslinieku grupa (mūzikl, sleznotāji, literāti u. c.), darbojas Frankfurtē, Hamburgā un Rietumberlīnē.